

Aneta Maria Abramowicz*

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

ZASADA RÓWNOUPRAWNIENIA ZWIĄZKÓW WYZNANIOWYCH W PRZEPISACH KONSTITUCYJNYCH PAŃSTW EUROPEJSKICH

WPROWADZENIE

Państwa europejskie w zakresie określenia zasad relacji wobec grup religijnych w swoich systemach prawnych wprowadzają wiele odmienności. Przedstawiciele doktryny formułują różnorodne klasyfikacje państw odnośnie do określenia zasad relacji państwo–kościół. Szczególnym kryterium, na którym opierają się wskazywane podziały, jest przede wszystkim stosunek państwa do religii, wolności religijnej, a w konsekwencji do samych związków wyznaniowych¹. Ta wielość odmienności charakteryzujących zasady funkcjonowania związków wyznaniowych w państwie w sposób wyraźny występuje w systemach prawnych państw o charakterze świeckim. Wśród tych zasad na szczególną uwagę zasługuje zasada równouprawnienia związków wyznaniowych, którą można

* ORCID 0000-0002-1601-6969, e-mail: aneta.abramowicz@kul.pl

1 Warto przytoczyć tu klasyfikację państw na państwa wyznaniowe i państwa świeckie, gdzie wyróżniono: separację czystą, separację wrogą oraz separację skoordynowaną. Zob. J. Krukowski, *Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin 2000, s. 42–69. Niezwykle ciekawy jest podział dokonany na *state church systems*, *separation systems* i *hybrid systems*. Zob. N. Doe, *Law and religion in Europe*, Oxford 2011, s. 28–39. Zob. więcej na temat tego podziału: R. Sandberg, N. Doe, *Church-State relations in Europe*, „Religion Compass” 2007, vol. 1, no. 5, s. 561–578. Należy zauważyć także rozróżnienie na państwa wyznaniowe i świeckie, gdzie wyróżniono system rozdziału radykalnego i system rozdziału przyjaznego z wyraźnym uznaniem pozycji prawnej jednego z kościołów oraz bez takiego uznania. K. Orzeszyna, *Podstawy relacji między państwem a kościołami w konstytucjach państw członkowskich i traktatach Unii Europejskiej. Studium prawnoporównawcze*, Lublin 2007. Ponadto należy wskazać podział na system powiązania, system rozdziału i system wzajemnej niezależności. A. Mezglewski, *Systemy relacji państwo–kościół w ujęciu historycznym* [w:] A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2011, s. 11–23. Zob. również rozważania na temat systemów relacji państwo–kościół: G. Robbers (red.), *Państwo i kościół w krajach Unii Europejskiej*, tłum. J. Łopatowska-Rynkowska, M. Rynkowski, Wrocław 2007; P. Łabieniec, *Modele relacji państwa i związków wyznaniowych z perspektywy prawnej – nowe tendencje* [w:] *Relacje państwo–wspólnoty religijne we współczesnym świecie. Wybrane zagadnienia*, red. M. Marczevska-Rytko, D. Maj, Warszawa 2022, s. 19–29.

określić jako istotny element sytemu prawnego państwa świeckiego². Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie polskich unormowań konstytucyjnych oraz rozwiązań konstytucyjnych poszczególnych państw europejskich dotyczących zasady równouprawnienia związków wyznaniowych. Punktem wyjścia dla podjętych rozważań będą unormowania konstytucyjne dotyczące godności człowieka, generalnej zasady równości, a następnie zakazu dyskryminacji. Następnie przytoczone zostaną rozważania dotyczące przepisów konstytucyjnych, zarówno polskich, jak i innych państw europejskich, normujących zasadę równouprawnienia związków wyznaniowych, a ponadto zagadnienie dopuszczalnych różnicowań sytuacji prawnej tych podmiotów.

I. PODSTAWA AKSJOLOGICZNA

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.³ godności człowieka poświęca w całości art. 30 umieszczony w rozdziale II zatytułowanym: „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela”⁴. Zgodnie z jego brzmieniem: „Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”. Ustrojodawca uznał wyraźnie, że godność człowieka jest „przyrodzona”, czyli że człowiek nabywa ją z momentem stania się człowiekiem. Godność przypisana jest każdemu bez różnicy wieku, obywatelstwa czy jakiegokolwiek innej cechy odróżniającej

2 Zob. K. Orzeszyna, *Podstawy relacji...*, dz. cyt., s. 7; S. Bożyk, *Konstytucyjna regulacja problematyki wyznaniowej w wybranych państwach Unii Europejskiej*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2013, t. 5, s. 157–158; J. Krukowski, *Równouprawnienie związków wyznaniowych w państwach europejskich*, „Studia Prawnicze KUL” 2008, nr 2, s. 26–29; J. Krukowski, *Konkordaty z państwami Europy Środkowej i Wschodniej zawarte na przełomie XX i XXI wieku*, „Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie” 2010, t. 3, s. 102–103; P. Borecki, *Państwo laickie w świetle dorobku współczesnego konstytucjonalizmu europejskiego*, „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza” 2016, t. 6, s. 183.

3 Dz. U. Nr 78, poz. 483, z późn. zm.

4 M. Chmaj, *Pojęcie i geneza wolności i praw człowieka* [w:] *Konstytucyjne wolności i prawa w Polsce. Zasady ogólne*, red. M. Chmaj, L. Leszczyński, W. Skrzydło, J. Z. Sobczak, A. Wróbel, Kraków 2002, s. 13; W. Skrzydło, *Konstytucyjny katalog wolności i praw jednostki* [w:] *Konstytucyjne wolności...*, dz. cyt., s. 57. Już w preambule Konstytucji wskazano, aby stosujący ten akt prawny stosowali go, „dbając o zachowanie przyrodzonej godności człowieka, jego prawa do wolności i obowiązku solidarności z innymi, a poszanowanie tych zasad mieli za niewzruszoną podstawę Rzeczypospolitej Polskiej”. Kolejne odniesienie zawiera art. 233 ust. 1: „Ustawa określająca zakres ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela w czasie stanu wojennego i wyjątkowego nie może ograniczać wolności i praw określonych w art. 30 (godność człowieka) [...]”. M. Chmaj, *Godność człowieka jako źródło jego wolności i praw* [w:] *Konstytucyjne wolności...*, dz. cyt., s. 84; K. Kaczmarczyk-Kłak, *Godność człowieka w Konstytucji RP i konstytucjach innych państw*, „Studia Prawnicze KUL” 2010, nr 1, s. 65–66. Zob. też J. Potrzeszcz, *Godność człowieka w orzecznictwie polskiego Trybunału Konstytucyjnego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2005, t. 15, nr 1, s. 27–28.

Zasada równouprawnienia związków wyznaniowych w przepisach...

poszczególnych ludzi. Cecha „niezbywalności” natomiast oznacza, że godność jest przypisana każdemu człowiekowi przez całe jego życie. Nie można zrzec się bycia człowiekiem, co za tym idzie nie można zrzec się godności. Również organy władzy nie są zdolne do rozporządzania godnością człowieka. Nikt nie jest w stanie pozbawić kogokolwiek godności, ponieważ jest ona „nienaruszalna”. Godność stanowi źródło praw i wolności człowieka, a więc wraz z godnością każda istota ludzka nabywa jednocześnie prawa i wolności, ponieważ one z niej wynikają⁵. Ponadto władze publiczne, będąc zobowiązane do ochrony i poszanowania godności ludzkiej, powinny zapobiegać i reagować na sytuacje zagrożenia godności człowieka⁶.

Cechą wspólną demokratycznych państw prawnych jest określenie przyrodzonej godności ludzkiej jako źródła praw i wolności człowieka⁷. Klauzule poszanowania zasady godności ludzkiej znajdujemy w konstytucjach wielu państw europejskich. Pojęcie godności człowieka umieszczane jest zazwyczaj w przepisach otwierających rozdziały poświęcone wolnościom i prawom człowieka w konstytucjach współczesnych państw.

Za wyjątkowe i kompleksowe podkreślenie istoty godności człowieka można uznać umieszczenie jej przez niemieckiego ustrojodawcę na samym początku ustawy zasadniczej. W art. 1 otwierającym rozdział „Prawa zasadnicze” stwierdzono, że: „Godność człowieka jest nienaruszalna. Poszanowanie jej i ochrona jest obowiązkiem wszystkich władz państwowych”⁸. Niemiecka doktryna prawnicza odnośnie do tego przepisu wskazuje, że godność ludzka jest prawem konstytucyjnym najwyższej rangi, zasadą konstytucyjną⁹. Warte zauważenia jednocześnie jest, że do godności przyrodzonej człowiekowi nawiązano już w konstytucji weimarskiej z 1919 r., w art. 151 ust. 1: „Ład życia gospodarczego musi odpowiadać zasadom sprawiedliwości celem zagwarantowania godnego bytu ludzkiego dla wszystkich”¹⁰.

Konstytucja Grecji z 1975 r. w art. 2 ust. 1 natomiast wskazuje, że: „Szacunek i ochrona wartości [godności] osoby ludzkiej stanowią najważniejszy obowiązek

⁵ K. Complak, *O prawidłowe pojmowanie godności osoby ludzkiej* [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002, s. 63; M.J. Wocka, *Klauzule konfesyjne w preambule Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przegląd Prawniczy UW” 2011, nr 1–2, s. 255–257.

⁶ M. Chmaj, *Godność człowieka...*, dz. cyt., s. 84–86.

⁷ K. Warchałowski, *Poszanowanie i ochrona wolności sumienia i religii* [w:] *Katolickie zasady relacji państwo–Kościół a prawo polskie*, red. J. Krukowski, M. Sitarz, H. Stawniak, Lublin 2015, s. 239.

⁸ K. Orzeszyna, *Podstawy relacji...*, dz. cyt., s. 334–335; G. Robbers, *Religious freedom in German*, „BYU Law Review” 2001, no. 2, s. 643–644.

⁹ J. Krukowski, *Godność człowieka podstawą konstytucyjnego katalogu praw i wolności jednostki* [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 1997, s. 47.

¹⁰ B. Kempen, *Godność człowieka jako idea przewodnia konstytucji w Europie* [w:] *Kościół i prawo. Podstawy jedności europejskiej*, red. J. Krukowski, O. Theisen, Lublin 1999, s. 225; K. Kaczmarczyk-Kłak, *Godność człowieka...*, dz. cyt., s. 72.

państwa”¹¹. Państwo zobowiązuje się tu jedynie do ochrony godności człowieka, ale widoczny jest brak uznania jej atrybutów oraz zasady, że godność jest źródłem praw i wolności jednostki¹².

Warte wskazania jest również rozwiązanie czeskie, gdzie pojęcie godności człowieka zostało użyte na samym początku Karty Podstawowych Praw i Wolności¹³. Zgodnie z jej art. 1 ludzie są wolni i równi w swojej godności i prawach, natomiast art. 10 czeskiej Konstytucji gwarantuje każdemu prawo do poszanowania godności¹⁴.

Konstytucja Hiszpanii z 1978 r. z kolei normuje tę kwestię w art. 10: „1. Godność jednostki, przynależne jej nienaruszalne prawa, swobodny rozwój osobowości, poszanowanie ustawy oraz praw pozostałych jednostek stanowią podstawę ładu publicznego i pokoju społecznego. 2. Normy odnoszące się do praw podstawowych i do wolności, które Konstytucja uznaje, są interpretowane zgodnie z Powszechną Deklaracją Praw Człowieka oraz ratyfikowanymi przez Hiszpanię traktatami i umowami międzynarodowymi dotyczącymi tych ustaw”. Taka treść wskazuje, że ustawodawca konstytucyjny uznaje „godność jednostki” i „przynależne jej nienaruszalne prawa” za wartości podstawowe, najważniejsze dla porządku publicznego, a ich interpretacja powinna być dokonywana zgodnie z uniwersalnym standardem ustalonym w umowach międzynarodowych¹⁵.

Dokonując analizy treści poszczególnych konstytucji, trudno jest wyłonić jeden uniwersalny model dotyczący godności człowieka. Duża część ustaw zasadniczych zawiera jedynie zakaz naruszania godności, inne nakładają na organy władzy państwowej obowiązek ochrony i poszanowania godności – jest to np. niemiecka i grecka. Niektóre konstytucje wiążą ochronę godności człowieka z zagwarantowaniem równości. Można zauważyć wykorzystywanie podobnego zwrotu w kilku ustawach zasadniczych: czeskiej¹⁶, słowackiej¹⁷ i ukraińskiej¹⁸. Zgodnie z zawartymi w tych aktach przepisami ludzie są wolni i równi w swej

11 Konstytucja Grecji z dnia 9 lipca 1975 r. [w:] *Konstytucja Grecji 1975/1986*, tłum. G. i W. Uliccy, Warszawa 1992, s. 5.

12 J. Krukowski, *Godność człowieka...*, dz. cyt., s. 47.

13 Konstytucja Republiki Czeskiej z dnia 16 grudnia 1992 r. [w:] *Konstytucja Czech*, tłum. M. Kruk, Warszawa 2000, s. 68. Zob. M. Chmaj, *Godność człowieka...*, dz. cyt., s. 79.

14 K. Kaczmarczyk-Kłak, *Godność człowieka...*, dz. cyt., s. 47.

15 J. Krukowski, *Godność człowieka...*, dz. cyt., s. 47.

16 Karta Podstawowych Praw i Wolności, art. 1: „Ludzie są wolni i równi w swej godności i w prawach”, Konstytucja Republiki Czeskiej z dnia 16 grudnia 1992 r. [w:] *Konstytucja Czech...*, dz. cyt., s. 68.

17 Art. 12 ust. 1: „Ludzie są wolni i równi w godności i w prawach”, Konstytucja Republiki Słowackiej z dnia 1 września 1992 r. [w:] *Konstytucja Republiki Słowackiej*, tłum. K. Skotnicki, Warszawa 1993, s. 35.

18 Art. 21: „Wszyscy ludzie są wolni i równi w swej godności i prawach”, Konstytucja Ukrainy uchwalona na piątej sesji Rady Najwyższej Ukrainy 28 czerwca 1996 r. [w:] *Konstytucja Ukrainy*, tłum. E. Toczek, Warszawa 1999, s. 36.

Zasada równouprawnienia związków wyznaniowych w przepisach...

godności i prawach. Jest to bezpośrednie odwołanie się do art. 1 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka¹⁹.

Jeszcze inne rozwiązanie zostało wykorzystane w konstytucjach Estonii i Słowenii. Zgodnie z pkt 10 estońskiej Konstytucji²⁰ prawa, wolności i obowiązki nie wykluczają innych praw, wolności i obowiązków, które wynikają z sensu Konstytucji, są z nią zgodne i odpowiadają zasadom godności człowieka. W art. 21 Konstytucji Słowenii²¹ zawarte jest stwierdzenie, że godność osoby ludzkiej powinna być poszanowana w postępowaniu karnym i innych postępowaniach, w szczególności w czasie tymczasowego aresztowania oraz na etapie wykonywania kary. To z kolei jest odwołaniem się do art. 10 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych²².

Szwajcarska Konstytucja Federalna normuje pojęcie godności człowieka w kontekście technologii prokreacji oraz genetyki – w art. 24, a ponadto godności człowieka poświęca art. 7: „Godność człowieka należy szanować i chronić”²³.

Konstytucja portugalska (1976–1982) w swoich przepisach także zawiera pojęcie godności człowieka. Takie odniesienie ma miejsce w art. 1: „Portugalia jest suwerenną Republiką, opartą na godności osoby ludzkiej i woli ludu, zaangażowaną w budowę społeczeństwa wolnego, sprawiedliwego i solidarnego”²⁴.

Konstytucja włoska z 22 grudnia 1947 r. wskazuje na godność człowieka jedynie w art. 27 ust. 2: „Kary nie mogą polegać na traktowaniu sprzecznym z istotą człowieczeństwa i muszą zmierzać do reedukacji skazanego”²⁵.

Podobnie Konstytucja turecka umieszcza pojęcie godności człowieka w art. 17 ust. 2 w kontekście prawno-konstytucyjnego zakazu tortur, natomiast w art. 2 mówi wyraźnie o prawach człowieka, lecz brak tam jasnego nakierowania, na jakiej koncepcji praw człowieka w akcie tym się koncentruje²⁶.

¹⁹ M. Chmaj, *Godność człowieka...*, dz. cyt., s. 80.

²⁰ Konstytucja Republiki Estonii z dnia 28 czerwca 1992 r. [w:] *Konstytucja Estonii*, tłum. A. Puu, Warszawa 2000, s. 31.

²¹ Konstytucja Republiki Słowenii z dnia 23 grudnia 1991 r. [w:] *Konstytucja Republiki Słowenii*, tłum. P. Winczorek, Warszawa 1994, s. 30.

²² M. Chmaj, *Godność człowieka...*, dz. cyt., s. 80.

²³ Konstytucja Federalna Konfederacji Szwajcarskiej z dnia 18 kwietnia 1999 r. [w:] *Konstytucja Szwajcarii*, tłum. Z. Czeszejko-Sochacki, Warszawa 2000, s. 44.

²⁴ Konstytucja Republiki Portugalskiej z dnia 2 kwietnia 1976 r., tłum. Agnieszka Wojtyczek-Bonnand [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, red. W. Staśkiewicz, Warszawa 2011, s. 603.

²⁵ Konstytucja Republiki Włoskiej z dnia 27 grudnia 1947 r., tłum. Z. Witkowski [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej...*, dz. cyt., s. 850.

²⁶ B. Kempen, *Godność człowieka...*, dz. cyt., s. 233–235.

II. ZASADA RÓWNOŚCI WOBEC PRAWA

Elementem zbieżnym dla systemów prawnych poszczególnych państw europejskich jest wyrażenie zasady równości wprost w ich ustawach konstytucyjnych²⁷. Umieszczając ją w treści aktu o najwyższej mocy prawnej, państwa te wskazują na naczelny charakter tej zasady, będącej normatywnie wskazanym fundamentem porządków prawnych państw europejskich²⁸. Zasada ta jest zazwyczaj umieszczana w jednym z pierwszych artykułów konstytucyjnych, np. Konstytucja Francji czyni to w art. 1: „Francja jest Republiką niepodzielną, świecką, demokratyczną i socjalną. Zapewnia ona równość wobec prawa wszystkim obywatelom bez względu na pochodzenie, rasę lub religię. Respektuje wszystkie przekonania”²⁹. Konstytucja Grecji normuje to zagadnienie w art. 4 ust. 1: „Wszyscy Grecy są równi wobec prawa”³⁰, natomiast Konstytucja Finlandii w art. 6: „Wszyscy są równi wobec prawa”³¹. Wszystkie niemalże ustawy zasadnicze posługują się bardzo podobnymi sformułowaniami na unormowanie zasady równości, a mianowicie: „Wszyscy są równi wobec prawa”. Niekiedy, tak jak występuje to w konstytucjach np. Słowacji w art. 12: „Ludzie są wolni i równi w godności i prawach”³² i Ukrainy w art. 21: „Wszyscy ludzie są wolni i równi w swojej godności i prawach”³³, zasada ta jest unormowana w połączeniu z godnością człowieka³⁴.

Polska Konstytucja normuje zasadę równości w art. 32 ust. 1, który brzmi: „Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne”. Jest to nowa formuła zasady równości wobec prawa, w której można wyróżnić co najmniej trzy aspekty pozytywne. Należy wskazać tutaj równość przysługujących każdemu uprawnień w zakresie jego samorealizacji w życiu publicznym, jak i prywatnym, co można określić jako równość szans.

27 F.M. Broglio, C. Mirabelli, F. Onida, *Religioni e sistemi giuridici. Introduzione al diritto ecclesiastico comparato*, Bologna 1997, s. 146–150.

28 M. Chmaj, *Równość wobec prawa i zakaz dyskryminacji* [w:] *Konstytucyjne wolności...*, dz. cyt., s. 127–128.

29 Konstytucja Republiki Francuskiej z dnia 4 października 1958 r. [w:] *Konstytucja Francji*, tłum. W. Skrzydło, Warszawa 1997, s. 33–34. R. Sandberg, N. Doe, *Church–State...*, dz. cyt., s. 566.

30 Konstytucja Grecji z dnia 9 lipca 1975 r. [w:] *Konstytucja Grecji...*, dz. cyt., s. 7.

31 Konstytucja Republiki Finlandii z dnia 11 czerwca 1999 r. [w:] *Konstytucja Finlandii*, tłum. J. Osiński, Warszawa 2003, s. 66. Zob. P. Florianowicz-Błachut, *Systemy relacji państwo–kościół w krajach skandynawskich (nordyckich) – między powiązaniem a rozdziałem. Regulacje konstytucyjne i subkonstytucyjne* [w:] *Pro bono Reipublicae. Księga jubileuszowa Profesora Michała Pietrzaka*, red. P. Borecki, A. Czohara, T.J. Zieliński, Warszawa 2009, 232–240.

32 Konstytucja Republiki Słowackiej z dnia 1 września 1992 r. [w:] *Konstytucja Republiki Słowackiej...*, dz. cyt., s. 35.

33 Konstytucja Ukrainy uchwalona na piątej sesji Rady Najwyższej Ukrainy 28 czerwca 1996 r. [w:] *Konstytucja Ukrainy...*, dz. cyt., s. 36. Zob. Ł. Kovalenko, *Podstawowe regulacje wyznaniowe w prawie ukraińskim*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2002, t. 5, s. 79–109.

34 A.M. Abramowicz, *Equality of religious organisations. How Polish solutions compare with constitutional provisions of other European states*, „Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie” 2016, t. 9, s. 10.

Zasada równouprawnienia związków wyznaniowych w przepisach...

Drugi aspekt to równość w zakresie udzielanej przez prawo ochrony. Natomiast trzeci to równość w odniesieniu do odpowiedzialności prawnej jednostki³⁵. Tak rozpatrywana zasada równości stanowi istotną gwarancję prawa do wolności myśli, sumienia i religii w polskim porządku prawnym³⁶. Zasada ta jest wyraźnie widoczna w ustawodawstwie polskim, w którym zajmuje ustanowione przez Konstytucję naczelne miejsce³⁷.

W systemach prawnych współczesnych państw demokratycznych zakaz dyskryminacji nie wymaga szczególnego uzasadnienia, a ochrona przed dyskryminującym traktowaniem z powodu religii bądź światopoglądu stała się powszechnie uznanym i konstytucyjnie gwarantowanym prawem, które realizowane jest różnymi środkami na poziomie krajowym³⁸. Unormowania dotyczące zakazu dyskryminacji umieszczone są w konstytucjach państw europejskich. Stanowią one istotną gwarancję realizacji prawa do wolności myśli, sumienia i religii w porządkach prawnych poszczególnych państw. Przykładem może być tutaj art. 136 konstytucji weimarskiej z 1919 r.: „Prawa i obowiązki cywilne i obywatelskie nie są uzależnione i nie podlegają ograniczeniom ze względu na wykonywanie wolności religijnej. Korzystanie z praw cywilnych i obywatelskich, jak również dostęp do urzędów publicznych nie są uzależnione od wyznania religijnego”³⁹ oraz art. 44 ust. 2 Konstytucji Irlandii: „Państwo nie stwarza ograniczeń prawnych ani nie dyskryminuje ze względu na wyznawaną

³⁵ D. Dudek, *Równouprawnienie kościołów i związków wyznaniowych na tle konstytucyjnych zasad prawa wyznaniowego* [w:] *Prawo wyznaniowe w systemie prawa polskiego. Materiały I Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego* (Kazimierz Dolny, 14–16 stycznia 2003), red. A. Mezglewski, Lublin 2004, s. 201.

³⁶ H. Misztal, *Konstytucyjne podstawy polskiego prawa wyznaniowego* [w:] *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, P. Stanisław, Lublin 2003, s. 192. Por. M. Pietrzak, *Stosunki państwo–kościół w nowej Konstytucji*, „Państwo i Prawo” 1997, nr 11–12, s. 173–184.

³⁷ Odniesienie do niej znajdujemy w szczególności w: art. 25 ust. 1 Konstytucji RP: równouprawnienie związków wyznaniowych oraz art. 33 Konstytucji RP: równouprawnienie kobiet i mężczyzn; równy dostęp do dóbr kultury w art. 6; równość zrzeszania się w partiach politycznych w art. 11 ust. 1; dostęp do służby publicznej na jednakowych zasadach w art. 60; równa ochrona własności, innych praw majątkowych i dziedziczenia w art. 64 ust. 1; równy dostęp do świadczeń zdrowotnych finansowanych ze środków publicznych w art. 68 ust. 2; równy dostęp do wykształcenia w art. 70 ust. 4; równość wyborów do Sejmu w art. 96 ust. 2, wyborów prezydenckich w art. 127 ust. 1 oraz do organów stanowiących samorządu terytorialnego w art. 169 ust. 2. D. Dudek, *Równouprawnienie kościołów...*, dz. cyt., s. 202. Zob. też: art. 23 ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn. Dz. U. z 2023 r. Nr 2809): równe prawa i obowiązki małżonków; art. 20 ustawy z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (tekst jedn. Dz. U. z 2024 r. Nr 18): równy status wspólników oraz akcjonariuszy spółek kapitałowych; art. 112 ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (tekst jedn. Dz. U. z 2025 r. Nr 277): równy status pracowników w zatrudnieniu.

³⁸ W. Johann, B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wolność sumienia i wyznania w orzecznictwie konstytucyjnym – status jednostki*, „Biuletyn Trybunału Konstytucyjnego” 1999 (numer specjalny), s. 23. Zob. też J. Szymańczak, *Przeciwdziałanie dyskryminacji w Polsce – wybrane aspekty polityki państwa*, „Studia BAS” 2011, nr 2, s. 237–259.

³⁹ Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec z dnia 23 maja 1949 r., tłum. B. Banaszak, A. Małicka [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej...*, dz. cyt., s. 562.

religię, wierzenia lub status”⁴⁰. Warto wskazać tu również przepisy Konstytucji belgijskiej z 1831 r.⁴¹, hiszpańskiej z 1978 r.⁴² czy holenderskiej z 1983 r.⁴³ i portugalskiej z 1976 r.⁴⁴, gdzie zakaz dyskryminacji wymieniony jest bezpośrednio obok innych zasad naczelných⁴⁵. Podobnie umieszczone w konstytucjach państw bałtyckich (Litwa⁴⁶, Łotwa⁴⁷ i Estonia⁴⁸) przepisy normujące zasadę równości i zakaz dyskryminacji stanowią gwarancję wolności religijnej zarówno w aspekcie indywidualnym, jak i zbiorowym⁴⁹.

- 40 Konstytucja Irlandii uchwalona przez Naród dnia 1 lipca 1937 r., tłum. S. Grabowska [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej...*, dz. cyt., s. 415; R. Sandberg, N. Doe, *Church–State...*, dz. cyt., s. 567.
- 41 Zob. art. 10: „Żadne rozróżnienie stanowe nie jest dopuszczalne. Belgowie są równi wobec prawa; tylko oni mają dostęp do stanowisk cywilnych i wojskowych, poza wyjątkami, które mogą być ustanowione w drodze ustaw dla przypadków szczególnych. Zapewnia się równość kobiet i mężczyzn”, Konstytucja Królestwa Belgii z dnia 7 lutego 1831 r., tłum. W. Skrzydło [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej...*, dz. cyt., s. 88.
- 42 Zob. art. 14: „Hiszpanie są równi wobec prawa. Niedopuszczalna jest wszelka dyskryminacja z powodu pochodzenia, rasy, płci, religii, poglądów albo jakichkolwiek innych osobistych lub społecznych warunków lub okoliczności”, Konstytucja Hiszpanii z dnia 27 grudnia 1978 r., tłum. T. Mołdawa [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej...*, dz. cyt., s. 344.
- 43 Zob. art. 1: „Wszyscy, którzy przebywają w Holandii są traktowani jednakowo w podobnych okolicznościach. Niedopuszczalna jest jakakolwiek dyskryminacja z powodu wyznania, światopoglądu, przekonań politycznych, rasy, płci lub z innych przyczyn”, Konstytucja Królestwa Niderlandów z dnia 28 marca 1814 r., tłum. A. Głowacki, B. Szepietowska [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej...*, dz. cyt., s. 377.
- 44 Zob. art. 13: „1. Wszystkim obywatelom przysługuje taka sama godność społeczna i wszyscy obywatele są równi wobec prawa. 2. Nikt nie może być uprzywilejowany, wyróżniony, poszkodowany, pozbawiony któregoś z praw lub zwolniony z jakiegokolwiek obowiązku ze względu na pochodzenie, płeć, rasę, język, miejsce pochodzenia, religię, przekonania polityczne lub ideologiczne, wykształcenie, sytuację materialną, położenie społeczne lub orientację seksualną”, Konstytucja Republiki Portugalskiej z dnia 2 kwietnia 1976 r., tłum. Agnieszka Wojtyczek-Bonnand [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej...*, dz. cyt., s. 605.
- 45 F.M. Broglio, C. Mirabelli, F. Onida, *Religioni e sistemi...*, dz. cyt., s. 145–151.
- 46 Art. 29: „Wszyscy ludzie są równi wobec prawa oraz sądu, innych instytucji państwowych oraz funkcjonariuszy. Niedozwolone jest ograniczanie praw człowieka lub ustanawianie przywilejów ze względu na płeć, rasę, narodowość, język, pochodzenie, położenie społeczne, wiarę, przekonania lub poglądy”, Konstytucja Republiki Litewskiej przyjęta przez obywateli Republiki Litewskiej w referendum przeprowadzonym w dniu 25 października 1992 r., tłum. H. Wisner [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej...*, dz. cyt., s. 423.
- 47 Art. 91: „Wszyscy ludzie na Łotwie są równi wobec prawa i sądów. Prawa człowieka realizowane są bez jakiejkolwiek dyskryminacji”, Konstytucja Republiki Łotewskiej uchwalona przez Zgromadzenie Konstytucyjne w dniu 15 lutego 1922 r. i wprowadzona w życie dnia 7 listopada 1922 r., tłum. L. Gołubiec, I. Jaroszkiewicz [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej...*, dz. cyt., s. 468.
- 48 § 12: „Wszyscy są równi wobec prawa. Nikogo nie można dyskryminować ze względu na narodowość, rasę, kolor skóry, płeć, język, pochodzenie, wiarę, polityczne i inne przekonania, a także ze względu na stan majątkowy i pozycję społeczną lub z innych powodów. Podżeganie do narodowej, rasowej, religijnej lub politycznej nienawiści, przemocy i dyskryminacji jest zabronione przez prawo i karalne. Również zabronione przez prawo i karalne jest podżeganie do nienawiści, przemocy i dyskryminacji między warstwami społecznymi”, Konstytucja Republiki Estońskiej przyjęta przez obywateli Republiki Estońskiej w referendum przeprowadzonym w dniu 28 czerwca 1992 r., tłum. A. Puu [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej...*, dz. cyt., s. 230.
- 49 R. Balodis, *Equality principle and status of predominant religion (traditional religious denomination) in the baltic states*, „Jurisprudencija Mokslo darbai” 2006, vol. 90, no. 12, s. 103–107.

Zasada równouprawnienia związków wyznaniowych w przepisach...

Warto zaznaczyć, że na tle rozwiązań konstytucyjnych innych państw Konstytucja polska zawiera rozwiązanie odznaczające się bardzo szerokim zakresem podmiotowym i przedmiotowym. Wskazuje na to treść ust. 2 art. 32 określającego zakaz dyskryminacji: „Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiejkolwiek przyczyny”. Nie wprowadza on katalogu kryteriów, ze względu na które zabrania się różnicowania podmiotów prawa. Zgodnie z tym unormowaniem takie zachowanie zabronione jest z jakiejkolwiek przyczyny, która mogłaby zaistnieć w życiu politycznym, społecznym czy gospodarczym. Na tle wspomnianych konstytucji wydaje się, że polska formuła zakazu dyskryminacji przybrała najszerszą postać, ponieważ nie wprowadza *numerus clausus* kryteriów dyskryminacji⁵⁰. Oczywiście jest, że przytoczony przepis odnosi się też do niedopuszczalności dyskryminacji ze względu na wyznawaną religię lub głoszone przekonania⁵¹. Zatem zasada równości znajduje swoje uzupełnienie w zakazie dyskryminacji. Można go postrzegać jako jej postać w sensie negatywnym⁵².

III. ZASADA RÓWNOUPRAWNIENIA ZWIĄZKÓW WYZNANIOWYCH

Relacje między państwem a związkami wyznaniowymi w Polsce określone zostały w sposób kompleksowy w art. 25 Konstytucji. Pierwszą wymienioną tam zasadą jest równouprawnienie związków wyznaniowych, która jest cechą charakterystyczną demokratycznych państw świeckich⁵³. Zasada ta gwarantuje poszanowanie różnorodności wyznaniowej i światopoglądowej społeczeństwa, ale także równość poszczególnych ludzi, której podstawę stanowi godność osoby ludzkiej⁵⁴. Zatem równość ludzi – co do ich godności – daje podstawę

⁵⁰ M. Chmaj, *Równość wobec prawa...*, dz. cyt., s. 129.

⁵¹ H. Misztal, *Konstytucyjne podstawy...*, dz. cyt., s. 192.

⁵² A.M. Abramowicz, *Równouprawnienie związków wyznaniowych w prawie polskim*, Lublin 2018, s. 121.

⁵³ J. Krukowski, *Konkordat polski. Znaczenie i realizacja*, Lublin 1999, s. 58; P. Sobczyk, *Konstytucyjna zasada równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych* [w:] *Problemy państwa i prawa*, red. F. Prusak, Warszawa 2004, s. 21; J. Krukowski, *Konstytucyjne zasady relacji państwo–Kościół w III Rzeczypospolitej* [w:] *Katolickie zasady...*, dz. cyt., s. 98; P. Stanisławski, *Religion and Law in Poland*, 3rd edition, Kluwer Law International 2023, s. 37; A. Romanko, *System państw świeckich na przykładzie wybranych państw europejskich*, „Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 2018, t. 13, nr 15(1), s. 127–130.

⁵⁴ J. Krukowski, *Kościół i państwo...*, dz. cyt., s. 277; P. Stanisławski, *Stosunki między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi w Rzeczypospolitej Polskiej – zarys problematyki* [w:] *Podstawy regulacji stosunków Państwo–Kościół w Rzeczypospolitej Polskiej i Republice Włoskiej (I fondamenti della regolazione delle relazioni Stato – Chiesa nella Repubblica di Polonia e nella Repubblica Italiana)*, red. P. Czarnek, D. Dudek, P. Stanisławski, Lublin 2010, s. 25; M. Sitarz, *Zasada równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych*, „Kościół i Prawo” 2015, nr 1, s. 150–152.

równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych⁵⁵. Każdy człowiek jest nosicielem tej samej godności, niezależnie od tego, do jakiego związku wyznaniowego należy⁵⁶. Zasada równouprawnienia związków wyznaniowych unormowana w art. 25 ust. 1 Konstytucji swoją genezę ma w ogólnej zasadzie równości unormowanej w art. 32 tego aktu, czyli równości wszystkich ludzi⁵⁷. Zatem jest to przeniesienie podstawowego prawa jednostki na podmiot zbiorowy, jakim jest związek wyznaniowy. Ponadto widoczna jest tu ścisła korelacja zasady równouprawnienia tych podmiotów z fundamentalną wartością konstytucyjną, czyli godnością osoby ludzkiej, o której mowa w art. 30 Konstytucji⁵⁸. Oznacza to, że omawiana zasada znajduje swoje uzasadnienie w równości samych wyznawców co do korzystania z uprawnień wynikających z wolności sumienia i religii⁵⁹.

Ciekawe rozwiązania dotyczące odniesienia zasady równości do funkcjonowania związków wyznaniowych zawierają w swej treści również konstytucje poszczególnych państw europejskich⁶⁰. To z przysługującego obywatelom poszczególnych państw prawa do równości wypływa naturalna konsekwencja, jaką jest równość wszystkich kościołów i wyznań. Zatem państwo ma zabezpieczyć te podmioty przed każdą dyskryminacją, zapewnić równe traktowanie oraz wyposażyć w równe uprawnienia⁶¹.

Rzadko zdarza się, by zasada równouprawnienia związków wyznaniowych była wprost wyrażona w ustawach zasadniczych innych państw⁶². Przykładu dostarcza tu Konstytucja Słowenii. Zasada ta umieszczona jest w art. 7 Konstytucji Słowenii: „Wspólnoty religijne są równouprawnione; przysługuje im swoboda

⁵⁵ Zob. P. Sobczyk, *Konstytucyjna zasada konsensualnego określenia stosunków między Rzeczpospolitą Polską a Kościołem katolickim*, Warszawa 2013, s. 115–121.

⁵⁶ W. Góralski, *Wstęp do prawa wyznaniowego*, Płock 2003, s. 96; J. Szymanek, *Prawna regulacja wolności religijnej*, „Studia Prawnicze” 2006, z. 2, s. 7; P. Bała, *Pod wezwaniem Boga czy Narodu? Religia a ustrój – studium przypadku polskich konstytucji*, Warszawa 2010, s. 222–223; J. Krukowski, *Konkordat polski...*, dz. cyt., s. 58. Zgodnie z nauczaniem Soboru Watykańskiego II wolność należy się nie tylko Kościołowi katolickiemu, ale także innym wspólnotom religijnym. Pogląd ten znalazł potwierdzenie w *Dokumencie Stolicy Apostolskiej o wolności religijnej*, do którego nawiązano na Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie w 1980 r. Tenże, *Kościół i państwo...*, dz. cyt., s. 97; P. Sobczyk, *Konstytucyjna zasada równouprawnienia...*, dz. cyt., s. 27–28.

⁵⁷ D. Dudek, *Równouprawnienie kościołów...*, dz. cyt., s. 202.

⁵⁸ J. Szymanek, *Stosunki państwa ze związkami wyznaniowymi w świetle postanowień Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.* [w:] *Przestrzeń polityki i spraw wyznaniowych. Szkice dedykowane Profesorowi Januszowi Osuchowskiemu z okazji 75-lecia urodzin*, red. B. Górowska, Warszawa 2004, s. 463–464.

⁵⁹ M. Pietrzak, *Stosunki państwo–kościół...*, dz. cyt., s. 180.

⁶⁰ J. Krukowski, *Równouprawnienie związków wyznaniowych...*, dz. cyt., s. 24–25.

⁶¹ A. Czohara, *Stosunki państwo–kościół. Belgia, Francja, Hiszpania, Włochy*, Warszawa 1994, s. 25.

⁶² J. Szymanek, *Konstytucyjna regulacja stosunków państwo–kościół (ujęcie komparatystyczne)*, Państwo i Prawo 2006, nr 4, s. 37.

Zasada równouprawnienia związków wyznaniowych w przepisach...

działalności”⁶³. Niekiedy jednak w przepisach konstytucyjnych można odnaleźć sformułowanie określające sytuację związków wyznaniowych jako podmiotów równych bądź mających jednakową pozycję prawną, a nie równouprawnionych. Takie rozwiązania pojawiają się w Konstytucji Chorwacji w art. 41 zd. 1: „Wszystkie wspólnoty religijne są równe wobec prawa [...]”⁶⁴. Przykładu dostarcza również art. 14 ust. 2 Konstytucji Rosji: „Związki wyznaniowe są oddzielone od państwa i równe wobec prawa”⁶⁵. Należy przytoczyć tu także art. 10 ust. 3 Konstytucji Albanii: „Państwo uznaje równość wspólnot religijnych”⁶⁶ oraz art. 19 Konstytucji Macedonii: „Macedońska Cerkiew Prawosławna, inne wspólnoty wyznaniowe oraz grupy religijne są oddzielone od państwa i równe wobec prawa”⁶⁷. Takie rozwiązanie spotykamy również w Konstytucji Włoch w art. 8: „Wszystkie wyznania religijne są jednakowo wolne wobec prawa”⁶⁸. Należy przytoczyć także art. 18 Konstytucji Cypru: „2. Wszystkie religie, których nauczanie lub obrzędy (ryty) nie są tajne, są wolne. 3. Wszystkie religie są równe wobec prawa”⁶⁹. Ciekawe rozwiązanie zastosowano także w Konstytucji Bułgarii, gdzie art. 13 ust. 1 stanowi, że: „Wszystkie związki wyznaniowe są wolne”⁷⁰, oraz w Konstytucji

63 Konstytucja Republiki Słowenii z dnia 23 grudnia 1991 r. [w:] *Konstytucja Republiki Słowenii...*, dz. cyt., s. 26. Zob. też L. Sturm, *Państwo i kościół w Słowenii* [w:] *Państwo i kościół w krajach...*, dz. cyt., s. 346; K. Orzeszyna, *Podstawy relacji...*, dz. cyt., s. 208–209.

64 Konstytucja Republiki Chorwacji z dnia 22 grudnia 1990 r. [w:] *Konstytucja Republiki Chorwacji*, tłum. T.M. Wójcik, Warszawa 1995, s. 26; S. Bożyk, *Konstytucyjna zasada równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych* [w:] *Zasada równości w prawie. Konferencja naukowa. Rzeszów, 16 października 2003 r.*, red. H. Zięba-Załucka, M. Kijowski, Rzeszów 2004, s. 95.

65 Konstytucja Federacji Rosyjskiej przyjęta w ogólnonarodowym referendum w dniu 12 grudnia 1993 r. [w:] *Konstytucja Rosji*, tłum. A. Kubik, Warszawa 2000, s. 43; zob. J. Matwiejuk, *Problematyka wyznaniowa w ustawach zasadniczych Federacji Rosyjskiej, Republiki Białorusi i Ukrainy*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego”, t. 5, s. 169; tenże, *Rosyjski model rozdziału kościoła i państwa* [w:] *Francuska ustawa z 9 grudnia 1905 roku o rozdziale kościołów i państwa z perspektywy stu lat*, red. M. Pietrzak, Warszawa 2007, s. 77–86; T.J. Szyszlak, *Wolność religijna w konstytucjach i ustawach wyznaniowych państw postradzieckich*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2007, t. 10, s. 258–259.

66 Konstytucja Albanii uchwalona w dniu 21 października 1998 r., tłum. D. Horodyska, E. Lloha, <https://biblioteka.sejm.gov.pl/tekoi/txt/konst/albania98.html> [dostęp: 20 lipca 2025 r.]. I. Stawowy-Kawka, *Między chrześcijaństwem a islamem. Albania jako kraj wielu wyznań po 1991 roku*, „Studia Środkowoeuropejskie i Bałkanistyczne” 2017, t. 25, s. 243.

67 Konstytucja Republiki Macedonii z dnia 8 września 1991 r. [w:] *Konstytucja Macedonii*, tłum. T. Wójcik, Warszawa 1999, s. 24.

68 Konstytucja Republiki Włoskiej z dnia 27 grudnia 1947 r., tłum. Z. Witkowski [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej...*, dz. cyt., s. 847. Zob. też S. Ferrari, *Państwo i kościół we Włoszech* [w:] *Państwo i kościół w krajach...*, dz. cyt., s. 393; R. Sandberg, N. Doe, *Church–State...*, s. 568; K. Orzeszyna, *Podstawy relacji...*, dz. cyt., s. 218; K. Orzeszyna, *Status prawny kościołów i innych związków wyznaniowych w Republice Włoskiej*, „Przegląd Sejmowy” 2006, nr 2, s. 63; S. Bożyk, *Konstytucyjna zasada...*, dz. cyt., s. 95; M. Safjan, *Wolność religijna w konstytucjach państw europejskich* [w:] *Kultura i prawo. Religia i wolność religijna w Unii Europejskiej*, red. J. Krukowski, O. Theisen, Lublin 2003, s. 43–73.

69 K. Orzeszyna, *Podstawy relacji...*, dz. cyt., s. 64.

70 Tamże, s. 132.

Rumunii w art. 29 ust. 3, który stanowi, że: „Wyznania religijne są wolne i organizują się zgodnie z ich statutami, na warunkach określonych ustawą”⁷¹.

Większość konstytucji obcych państw zawiera w swojej treści szczególne nawiązanie zasady równości do kwestii wyznania. Często przybiera ono formę zakazu dyskryminacyjnego traktowania ze względu na określone przesłanki, wśród których wymienione są przekonania religijne bądź wyznanie czy też religia. Przykładowo dostarcza Konstytucja Niemiec w art. 3 ust. 3: „Nikt nie może być pokrzywdzony ani uprzywilejowany ze względu na swoje [...] wyznanie, poglądy religijne”⁷². Pomimo że zasada równouprawnienia związków wyznaniowych nie jest uregulowana wprost w niemieckiej Konstytucji, to jednak uznawana jest za jedną z podstawowych zasad wyznaniowych w państwie, obok wolności religijnej i neutralności państwa⁷³.

Konstytucja Litwy reguluje tę kwestię w art. 29 ust. 1: „Niedozwolone jest ograniczanie praw człowieka lub ustanawianie przywilejów ze względu na [...] wiarę, przekonania”⁷⁴. Natomiast Konstytucja Hiszpanii normuje to w art. 14: „Hiszpanie są równi wobec prawa, tak aby nie mogła istnieć żadnego rodzaju dyskryminacja ze względu na [...] religię”⁷⁵. Zagadnienie to podobnie zostało unormowane w Konstytucji Estonii w art. 12: „Wszyscy są równi wobec prawa. Nikogo nie można dyskryminować ze względu na [...] wiarę”⁷⁶. We wskazanych ustawach zasadniczych nie ma odrębnego uregulowania dotyczącego zasady równouprawnienia związków wyznaniowych⁷⁷. Są też takie państwa, których systemy prawne określają pozycję związków wyznaniowych nie w konstytucji, lecz w przepisach ustawowych. Przykładowo dostarczają tutaj francuskie rozwiązania prawne, a w szczególności ustawa z 1905 r. o rozdziale kościołów od państwa⁷⁸.

⁷¹ Tamże, s. 161.

⁷² Tamże, s. 153–160, 334–335.

⁷³ G. Robbers, *Religious freedom...*, dz. cyt., s. 646, 656.

⁷⁴ Konstytucja Republiki Litewskiej przyjęta przez obywateli Republiki Litewskiej w referendum przeprowadzonym w dniu 25 października 1992 r., tłum. H. Wisner [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej...*, dz. cyt., s. 423; K. Orzeszyna, *Podstawy relacji...*, dz. cyt., s. 148–152, 338. Zob. S. Bożyk, *Konstytucyjna regulacja...*, dz. cyt., s. 165.

⁷⁵ K. Orzeszyna, *Podstawy relacji...*, dz. cyt., s. 180–186, 337; P. Ryguła, *Podstawowe pryncypia hiszpańskiego prawa wyznaniowego* [w:] *Prawo wyznaniowe w systemie prawa polskiego...*, dz. cyt., s. 127.

⁷⁶ K. Orzeszyna, *Podstawy relacji...*, dz. cyt., s. 177; J. Ciechanowska, K. Szwed, *Relacje państwo–kościół w Republice Estonii*, „Polityka i Społeczeństwo” 2018, nr 2, s. 105–106.

⁷⁷ L. Garlicki, *Wolność sumienia i wyznania w orzecznictwie konstytucyjnym – status wspólnot religijnych* [w:] „Biuletyn Trybunału Konstytucyjnego” (numer specjalny) 1999, s. 39. Zob. też J. Krukowski, *Relacje między państwem i Kościołem w konstytucjach współczesnych państw europejskich. Aspekt prawno-porównawczy*, „Kościół i Prawo” 1994, t. 12, s. 25–42.

⁷⁸ Zob. J. Falski, *Równość wyznań we Francji w ramach systemu supremacji świeckiego porządku publicznego (wybrane problemy)* [w:] *Zasada równości...*, dz. cyt., s. 101–115.

IV. ODMIENNOŚCI W ZAKRESIE UREGULOWANIA SYTUACJI PRAWNEJ
ZWIĄZKÓW WYZNANIOWYCH

Systemy prawne państw europejskich dopuszczają rozwiązania pozwalające na odmienne określenie pozycji prawnej związków wyznaniowych. Interpretacja zasady równouprawnienia związków wyznaniowych w polskim systemie prawnym powinna uwzględniać cały dorobek orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego dotyczący konstytucyjnej zasady równości⁷⁹. W szczególności sposób należy odnieść się do wyroku z dnia 2 kwietnia 2003 r. (K 13/02)⁸⁰. Trybunał Konstytucyjny usystematyzował tam wyjaśniane już wielokrotnie kwestie dotyczące interpretacji zasady równości z art. 32 Konstytucji RP, zwracając szczególną uwagę na zasadę równouprawnienia związków wyznaniowych jako jej konkretyzację⁸¹.

We wskazanym orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego stwierdzono, że zasada równości polega na tym, że wszystkie podmioty charakteryzujące się w równym stopniu daną cechą istotną powinny być traktowane równo. Zatem zasada ta wymaga odmiennego traktowania podmiotów, które nie posiadają wspólnej cechy istotnej⁸². Przy badaniu zgodności z zasadą równości należy wskazać podobieństwo określonych podmiotów oparte na wspólnej cesze istotnej lub faktycznej, która uzasadnia równe traktowanie. Aby to ustalić, wymagane jest przeanalizowanie celu i treści wskazanej normy prawnej. Ponadto zgodnie z powołanym orzeczeniem możliwe jest różnicowanie sytuacji prawnej podmiotów charakteryzujących się wspólną cechą istotną. Takie odstępstwo od konstytucyjnej zasady równości jest możliwe, jeśli spełnione są trzy wymienione w orzeczeniu przesłanki. Po pierwsze, wprowadzone różnicowanie musi być racjonalnie uzasadnione, czyli musi mieć związek z celem i treścią przepisów je wprowadzających. Zgodnie z drugą przesłanką waga interesu chronionego w wyniku różnicowania musi pozostawać w odpowiedniej proporcji do wagi interesu naruszonego poprzez różne ich traktowanie. Natomiast trzecia przesłanka wymaga, aby różnicowanie podmiotów podobnych znajdowało uzasadnienie w wartościach, zasadach i normach chronionych konstytucyjnie. Biorąc pod uwagę wszystkie te kwestie, wydaje się słuszny pogląd, że przepisy prawa

⁷⁹ Zob. więcej na ten temat: A.M. Abramowicz, *Zasada równouprawnienia związków wyznaniowych w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, „*Studia z Prawa Wyznaniowego*” 2015, t. 15, s. 231–261.

⁸⁰ OTK-A 2003, nr 4, poz. 28.

⁸¹ Por. P. Borecki, M. Pietrzak, *Glosa do orzeczenia z 2 IV 2003, K 13/02*, „*Państwo i Prawo*” 2002, nr 8, s. 119–124; P. Borecki, M. Pietrzak, *Glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 kwietnia 2003 r. (sygn. akt K 13/02)*, „*Przegląd Sejmowy*” 2003, nr 5, s. 96–113.

⁸² J. Krukowski, *Konstytucyjne zasady...*, dz. cyt., s. 99–100; P. Stanisławski, *Religion and Law...*, dz. cyt., s. 37–38.

mogą wprowadzać zróżnicowanie sytuacji prawnej związków wyznaniowych w oparciu o usprawiedliwione podstawy, kryteria⁸³.

Systemy prawne państw europejskich dopuszczają takie uzasadnione zróżnicowanie. Orzecznictwo austriackiego Sądu Konstytucyjnego stoi na stanowisku, że zróżnicowanie związków wyznaniowych wobec prawa wymaga merytorycznego uzasadnienia, którego podstawą mogą być szczególne cechy danego kościoła czy związku wyznaniowego. Szwajcarskie orzecznictwo mówi o „poważnych względach merytorycznych”, do których zalicza liczebne i historyczne znaczenie danego wyznania oraz zadania społeczne i charytatywne realizowane przez te podmioty. Z kolei orzecznictwo niemieckie posługuje się kryterium szczególnej skuteczności danego związku wyznaniowego o niezwykle ważnej pozycji w społeczeństwie i wynikającej z tego gwarancji trwałości⁸⁴. Zatem, jak wskazuje G. Robbers, zasada równego traktowania związków wyznaniowych nie oznacza traktowania w identyczny sposób, ale zezwala na odmienności, które wynikają z uzasadnionych powodów⁸⁵. Niemiecki Związkowy Trybunał Konstytucyjny stanął na stanowisku, że konstytucja nie nakazuje państwu, aby schematycznie i jednakowo traktowało wszystkie związki wyznaniowe. Natomiast w 1966 r. belgijska Rada Stanu stwierdziła, że równouprawnienie wyznań nie powinno być rozumiane jako nakaz nadania takiego samego statusu wszystkim wyznaniom. Również w orzecznictwie francuskim równouprawnienia związków wyznaniowych nie utożsamia się ze ścisłą równością⁸⁶.

Natomiast zgodnie z omawianym orzeczeniem polskiego Trybunału Konstytucyjnego: „Zasada równouprawnienia kościołów i związków wyznaniowych oznacza, że wszystkie kościoły i związki wyznaniowe posiadające wspólną cechę istotną powinny być traktowane równo. Jednocześnie zasada ta zakłada odmienne traktowanie kościołów i związków wyznaniowych, które nie posiadają wspólnej cechy istotnej z punktu widzenia danej regulacji”. Podobna wykładnia zasady równouprawnienia została przyjęta w orzecznictwie konstytucyjnym państw europejskich. Znajduje ona swoje zastosowanie również w odniesieniu do określenia relacji pomiędzy państwem a związkami wyznaniowymi⁸⁷. Jako relewantne kryteria uzasadniające tę dyferencję w doktrynie wskazuje się: tradycję, wkład w dziedzictwo narodowe kraju, charakter i misję wyrażającą się

⁸³ A.M. Abramowicz, *Equality of religious...*, dz. cyt., s. 15–16.

⁸⁴ L. Garlicki, *Wolność sumienia...*, dz. cyt., s. 40; K. Orzeszyna, *Podstawy relacji...*, dz. cyt., s. 192. Por. P. Borecki, *Zasada równouprawnienia wyznań w prawie polskim*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2007, t. 10, s. 134–138.

⁸⁵ G. Robbers, *Religious freedom...*, dz. cyt., s. 656.

⁸⁶ P. Borecki, *Państwo laickie...*, dz. cyt., s. 184.

⁸⁷ J. Krukowski, *Równouprawnienie związków wyznaniowych...*, dz. cyt., s. 24.

Zasada równouprawnienia związków wyznaniowych w przepisach...

w dążeniu do urzeczywistniania praw i wolności człowieka oraz przynależność większości obywateli do związku wyznaniowego⁸⁸.

Norma zawarta w art. 25 ust. 1 Konstytucji nakłada na wszystkie organy władzy publicznej nakaz równego traktowania wszystkich związków wyznaniowych bez względu na formę regulacji ich sytuacji prawnej. Nakaz ten w równym stopniu odnosi się do organów władzy ustawodawczej, sądowniczej i administracyjnej⁸⁹. Norma ta jest swoistym zobowiązaniem ze strony państwa do jednakowego traktowania związków wyznaniowych na gruncie prawa i nie może być postrzegana jako dążenie do faktycznie bezwzględnej identyczności tych podmiotów, co stałoby się naruszeniem omawianej zasady równouprawnienia. Dlatego też możliwe jest różnicowanie pozycji prawnej jednych podmiotów w stosunku do drugih w zakresie przysługujących im praw. Związki wyznaniowe są organizacjami o charakterze religijnym, mającymi na celu zaspokajanie potrzeb religijnych osób do nich przynależnych. Trzeba jednak zaznaczyć, że podmioty te charakteryzują się wieloma odrębnościami, z racji których ustawodawca uprawniony jest do różnicowania sytuacji prawnej podmiotów faktyczne nierównych w celu zabezpieczenia ich pozycji prawnej⁹⁰.

Na poziomie przepisów konstytucyjnych innych państw dopuszcza się różnicowanie pozycji prawnej poszczególnych kościołów. Są to takie kraje, gdzie jeden związek wyznaniowy uzyskuje pozycję kościoła krajowego: Kościół katolicki na Malcie⁹¹, Kościół prawosławny w Grecji⁹² czy Kościół anglikański w Anglii⁹³. Inne konstytucje natomiast, mimo braku wskazania konkretnego wyznania, formułują kategorię religii czy wyznań uznanych – przykładu dostarcza tu Belgia⁹⁴. Należy wspomnieć tu również o państwach skandynawskich, których ustawy zasadnicze określają szczególną pozycję jednego związku wyznaniowego jako oficjalnego czy też państwowego, np. Kościół ewangelicko-luterański w Danii⁹⁵.

⁸⁸ D. Dudek, *Równouprawnienie kościołów...*, dz. cyt. s. 204–205.

⁸⁹ M. Pietrzak, *Nierzyskokatolickie Kościoły i związki wyznaniowe w Rzeczypospolitej Polskiej (1989–2000)* [w:] *Przestrzeń polityki...*, dz. cyt., s. 400–401.

⁹⁰ J. Szymanek, *Prawo wyznaniowe w praktyce III RP (zagadnienia wybrane)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2006, z. 1, s. 97–100; zob. też: tenże, *Państwo–Kościół w III RP. Między systemem rozdziału łagodnego a systemem państwa parawyznaniowego*, „Prawo i Religia” 2007, t. 1, s. 13–18.

⁹¹ Konstytucja Malty w art. 2 ust. 1 stanowi, że: „Religią Malty jest wyznanie rzymskokatolickie”. K. Orzeszyna, *Podstawy relacji...*, dz. cyt., s. 88. S. Bożyk, *Konstytucyjna regulacja...*, dz. cyt., s. 161.

⁹² Konstytucja Grecji w art. 3 ust. 1 stanowi, że: „Dominującą religią Grecji jest religia wschodnioprawosławnego kościoła chrześcijańskiego”. K. Orzeszyna, *Podstawy relacji...*, dz. cyt., s. 79.

⁹³ K. Orzeszyna, *Podstawy relacji...*, dz. cyt., s. 91, 93–94; S. Bożyk, *Konstytucyjna regulacja...*, dz. cyt., s. 158.

⁹⁴ K. Orzeszyna, *Podstawy relacji...*, dz. cyt., s. 125–131, 333–334; L. Franken, P. Loobuyck, Barry and Kukathas as inspiring sources for a fair church-state system in Belgium, „Journal for the Study of Religions and Ideologies” 2011, vol. 10, no. 28, s. 3–2.

⁹⁵ Konstytucja Danii w art. 4 stanowi, że: „Ewangelicki Kościół Luterański jest kościołem państwowym w Danii i jako taki jest wspierany przez państwo”. K. Orzeszyna, *Podstawy relacji...*, dz. cyt., s. 69.

Jak wskazuje się w doktrynie, określenie takiej pozycji jednego związku wyznaniowego w państwie budzi obawy co do zgodności z zasadą równości i wolności religijnej, ponieważ może doprowadzić do dyskryminacji. Jednak preferencja dla jednej religii nie będzie sprzeczna z gwarancją wolności religijnej, jeżeli nie będzie ona prowadziła do nierówności obywatelskich i prawnych w stosunku do osób niewyznających religii oficjalnej. Pozycja związków wyznaniowych mniejszościowych w takich krajach jest chroniona przez przepisy gwarantujące wolność religijną i równość wobec prawa w krajowym i międzynarodowym porządku prawnym, co powoduje, że pozycja szczególna kościoła państwowego często ma raczej podłoże historyczne⁹⁶. Takie unormowania stwarzają swoiste uprzywilejowanie wyznań większościowych w danym państwie. Podłożem tej sytuacji obok wielu innych czynników niewątpliwie jest struktura wyznaniowa społeczeństwa.

Takie różnicowanie wyznań wielokrotnie było rozpatrywane przez sądy konstytucyjne wielu państw europejskich. Powszechnie uznaje się, że zasada równości nie powinna być rozumiana bezwzględnie, ale w sposób relatywny, co uzasadnia zakaz schematycznego traktowania wszystkich wspólnot religijnych. Takie działanie właśnie mogłoby doprowadzić do nierównego traktowania związków wyznaniowych. Dlatego ustawodawca może tworzyć przepisy determinujące różnicowanie sytuacji prawnej związków wyznaniowych pod warunkiem, że jest ono uzasadnione. Takie uzasadnienie odmienności w traktowaniu związków wyznaniowych może wynikać z cech szczególnych tych podmiotów, jednak nie może to doprowadzić do reglamentowania wolności funkcjonowania związków wyznaniowych⁹⁷. Zatem za słuszny należy uznać pogląd, że zawieranie konkordatów przez współczesne demokratyczne państwa świeckie nie może być uznane za przejaw naruszenia zasady równouprawnienia związków wyznaniowych. Takie państwo jest zobowiązane do rozszerzenia gwarancji określonych w konkordacie na inne związki wyznaniowe zgodnie z zasadą równouprawnienia tych podmiotów, tak aby w sposób odpowiedni zagwarantować możliwość realizacji wolności religijnej w aspekcie instytucjonalnym. Oznacza to, że nie można traktować wszystkich związków wyznaniowych identycznie, ignorując istniejące między nimi różnice, co mogłoby doprowadzić do naruszenia tej zasady⁹⁸.

Zob. P. Florianowicz-Błachut, *Luterański model otwartego państwa (quasi) wyznaniowego w Europie – od powiązania do przyjaznego rozdziału – kasus państw skandynawskich* [w:] *Prawne granice wolności sumienia i wyznania*, red. R. Wieruszewski, M. Wyrzykowski, L. Kondratiewa-Bryzik, Warszawa 2012, s. 85–119. S. Bożyk, *Konstytucyjna regulacja...*, dz. cyt., s. 159.

⁹⁶ R. Sandberg, N. Doe, *Church–State...*, dz. cyt., s. 565.

⁹⁷ L. Garlicki, *Wolność sumienia...*, dz. cyt., s. 39–41.

⁹⁸ J. Krukowski, *Konkordaty z państwami...*, dz. cyt., s. 102–103.

PODSUMOWANIE

Źródłem praw i wolności człowieka w demokratycznych porządkach prawnych jest godność osoby ludzkiej. Ten atrybut czyni wszystkich ludzi równymi w prawach i wolnościach. Zatem zasada równości oraz dopełniający ją zakaz dyskryminacji pozwalają dostrzec istotę tych praw i wolności. Ponadto stanowią jedną z istotnych gwarancji wolności sumienia i religii nie tylko w wymiarze indywidualnym, ale również zbiorowym.

Z przeprowadzonych analiz wynika, że zasada równouprawnienia związków wyznaniowych nieczęsto jest wprost uregulowana w przepisach konstytucyjnych państw europejskich. Jednak trudno wskazać demokratyczne państwo świeckie, którego system prawny nie gwarantowałby równego statusu związkom wyznaniowym. Często w konstytucjach państw europejskich równoprawny status związków wyznaniowych jest normowany przez użycie określeń: „równy”, „jednakowo wolne” albo wprost przepis konstytucyjny zakazuje dyskryminującego traktowania ze względu na kryterium religii, wyznania lub wiary.

Umieszczenie tej zasady w porządku prawnym wpływa na stosunek państwa do grup religijnych i z tej racji może mieć miejsce jedynie w systemach prawnych państw o charakterze świeckim. W konsekwencji stoi to w sprzeczności z ustanowieniem kościoła państwowego. Zasada równouprawnienia związków wyznaniowych może być postrzegana jako cecha charakterystyczna systemów relacji państwo–kościół opartych na separacji, w których zobowiązuje się państwo również do neutralności w sprawach religijności⁹⁹. Brak neutralności mógłby doprowadzić do różnicowania w sprawach religijnych, jednak ścisła i całkowita neutralność oznaczałaby z kolei identyczne traktowanie związków wyznaniowych, co działałoby na ich szkodę. Chodzi zatem o osiągnięcie równego traktowania związków wyznaniowych w sensie sprawiedliwego i odpowiedniego, a nie identycznego traktowania. Ma to na celu stworzenie równowagi prawnej zapewniającej funkcjonowanie również wyznań mniejszościowych¹⁰⁰. Zasada ta jest gwarantem poszanowania pluralizmu światopoglądowego i wyznaniowego społeczeństwa, ponieważ jej podstawę stanowi godność osoby ludzkiej¹⁰¹.

⁹⁹ J.E.M. Machado, *Freedom of religion: A view from Europe*, „Roger Williams University Law Review” 2005, vol. 10, no. 2, s. 528–529.

¹⁰⁰ S.C. van Bijsterveld, *Church and State in Western Europe and the United States: Principles and Perspectives*, „BYU Law Review” 2000, no. 3, s. 992–993.

¹⁰¹ J. Krukowski, *Kościół i państwo...*, dz. cyt., s. 277; P. Stanisławski, *Stosunki między państwem...*, dz. cyt., s. 25; M. Sitarz, *Zasada równouprawnienia...*, dz. cyt., s. 150–152. Zgodnie z konstytucją duszpasterską o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes” Soboru Watykańskiego II współczesne społeczeństwa mają charakter pluralistyczny i jest to zasada podstawowa. Stwarza ona wymóg wobec państwa zachowania neutralności w kwestiach światopoglądowych, a wobec Kościoła – rezygnacji z pozycji uprzywilejowanej w stosunku do innych związków wyznaniowych. Zasada poszanowania pluralizmu społecznego obok zasady wolności religijnej stanowi fundament całego systemu relacji

Norma ta zakazuje również nieusprawiedliwionego różnicowania pozycji prawnej związków wyznaniowych. Nie oznacza to jednak nakazu bezwzględnie jednakowego traktowania wszystkich związków wyznaniowych. Właściwa interpretacja zasady równouprawnienia tych podmiotów dopuszcza, a nawet w pewnych sytuacjach nakazuje, różnicowanie sytuacji prawnej związków wyznaniowych. Jest to gwarancja poszanowania różnorodności, która charakteryzuje związki wyznaniowe. Niewątpliwie umieszczenie w Konstytucji z 2 kwietnia 1997 r. wskazanej zasady jest ugruntowaniem i potwierdzeniem w polskim systemie prawnym zasad demokratycznego państwa świeckiego gwarantującego poszanowanie podstawowych praw i wolności człowieka.

BIBLIOGRAFIA

KONSTYTUCJE

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483, z późn. zm.
- Konstytucja Królestwa Niderlandów z dnia 28 marca 1814 r., tłum. A. Głowacki, B. Szepietowska [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, red. W. Staśkiewicz, Warszawa 2011, s. 375–391.
- Konstytucja Królestwa Belgii z dnia 7 lutego 1831 r., tłum. W. Skrzydło [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, red. W. Staśkiewicz, Warszawa 2011, s. 86–112.
- Konstytucja Republiki Łotewskiej uchwalona przez Zgromadzenie Konstytucyjne w dniu 15 lutego 1922 r. i wprowadzona w życie dnia 7 listopada 1922 r., tłum. L. Gołubiec, I. Jaroszkiewicz [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, red. W. Staśkiewicz, Warszawa 2011, s. 460–470.
- Konstytucja Irlandii uchwalona przez Naród dnia 1 lipca 1937 r., tłum. S. Grabowska [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, red. W. Staśkiewicz, Warszawa 2011, s. 394–417.
- Konstytucja Republiki Włoskiej z dnia 27 grudnia 1947 r., tłum. Z. Witkowski [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, red. W. Staśkiewicz, Warszawa 2011, s. 846–869.
- Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec z dnia 23 maja 1949 r., tłum. B. Banaszak, A. Malicka [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, red. W. Staśkiewicz, Warszawa 2011, s. 519–563.

państwo–kościół zgodnie z nauczaniem Kościoła katolickiego. P. Steczkowski, *Zasady relacji Kościół–Państwo według Soboru Watykańskiego II*, „Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 2018, t. 13, nr 15(1), s. 160–163.

Zasada równouprawnienia związków wyznaniowych w przepisach...

- Konstytucja Republiki Francuskiej z dnia 4 października 1958 r. [w:] *Konstytucja Francji*, tłum. W. Skrzydło, Warszawa 1997, s. 33–61.
- Konstytucja Grecji z dnia 9 lipca 1975 r. [w:] *Konstytucja Grecji 1975/1986*, tłum. G. i W. Ulicy, Warszawa 1992, s. 5–85.
- Konstytucja Republiki Portugalskiej z dnia 2 kwietnia 1976 r., tłum. A. Wojtyczek-Bonnand [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, red. W. Staśkiewicz, Warszawa 2011, s. 599–664.
- Konstytucja Hiszpanii z dnia 27 grudnia 1978 r., tłum. T. Mołdawa [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, red. W. Staśkiewicz, Warszawa 2011, s. 341–374.
- Konstytucja Republiki Chorwacji z dnia 22 grudnia 1990 r. [w:] *Konstytucja Republiki Chorwacji*, tłum. T.M. Wójcik, Warszawa 1995, s. 13–54.
- Konstytucja Republiki Macedonii z dnia 8 września 1991 r. [w:] *Konstytucja Macedonii*, tłum. T. Wójcik, Warszawa 1999, s. 19–54.
- Konstytucja Republiki Słowenii z dnia 23 grudnia 1991 r. [w:] *Konstytucja Republiki Słowenii*, tłum. P. Wiczorek, Warszawa 1994, s. 25–69.
- Konstytucja Republiki Estonii z dnia 28 czerwca 1992 r. [w:] *Konstytucja Estonii*, tłum. A. Puu, Warszawa 2000, s. 29–69.
- Konstytucja Republiki Słowackiej z dnia 1 września 1992 r. [w:] *Konstytucja Republiki Słowackiej*, tłum. K. Skotnicki, Warszawa 1993, s. 31–83.
- Konstytucja Republiki Litewskiej przyjęta przez obywateli Republiki Litewskiej w referendum przeprowadzonym 25 października 1992 r., tłum. H. Wisner [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, red. W. Staśkiewicz, Warszawa 2011, s. 419–442.
- Konstytucja Republiki Czeskiej z dnia 16 grudnia 1992 r. [w:] *Konstytucja Czech*, tłum. M. Kruk, Warszawa 2000, s. 33–82.
- Konstytucja Federacji Rosyjskiej przyjęta w ogólnonarodowym referendum w dniu 12 grudnia 1993 r. [w:] *Konstytucja Rosji*, tłum. A. Kubik, Warszawa 2000, s. 39–85.
- Konstytucja Ukrainy uchwalona na piątej sesji Rady Najwyższej Ukrainy 28 czerwca 1996 r. [w:] *Konstytucja Ukrainy*, tłum. E. Toczek, Warszawa 1999, s. 31–89.
- Konstytucja Albanii z 1998 r., tłum. D. Horodyska, E. Lloha, Warszawa 2001, <https://biblioteka.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/albania98.html> [dostęp: 20 lipca 2025 r.].
- Konstytucja Federalna Konfederacji Szwajcarskiej z dnia 18 kwietnia 1999 r. [w:] *Konstytucja Szwajcarii*, tłum. Z. Czeszejko-Sochacki, Warszawa 2000, s. 41–111.
- Konstytucja Republiki Finlandii z dnia 11 czerwca 1999 r. [w:] *Konstytucja Finlandii*, tłum. J. Osiński, Warszawa 2003, s. 65–108.

USTAWY

- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, tekst jedn.
Dz. U. z 2023 r. Nr 2809.
- Ustawa z 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy, tekst jedn. Dz. U. z 2025 r. Nr 277.
- Ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych, tekst jedn.
Dz. U. z 2024 r. Nr 18.

ORZECZNICTWO

- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 kwietnia 2003 r., sygn. akt. K 13/02,
OTK-A 2003, nr 4, poz. 28.

LITERATURA

- Abramowicz A.M., *Equality of religious organisations. How Polish solutions compare with constitutional provisions of other European states*, „Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie” 2016, t. IX, s. 5–21.
- Abramowicz A.M., *Równouprawnienie związków wyznaniowych w prawie polskim*, Lublin 2018.
- Abramowicz A.M., *Zasada równouprawnienia związków wyznaniowych w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2015, t. 15, s. 231–261.
- Balodis R., *Equality principle and status of predominant religion (traditional religious denomination) in the baltic states*, „Jurisprudencija Mokslo darbai” 2006, vol. 90, no. 12, s. 103–107.
- Bała P., *Pod wezwaniem Boga czy Narodu? Religia a ustrój – studium przypadku polskich konstytucji*, Warszawa 2010.
- Bijsterveld S.C. van, *Church and State in Western Europe and the United States: Principles and Perspectives*, „BYU Law Review” 2000, no. 3, s. 989–996.
- Borecki P., Pietrzak M., *Glosa do orzeczenia z 2 IV 2003, K 13/02, „Państwo i Prawo”* 2002, nr 8, s. 119–124.
- Borecki P., Pietrzak M., *Glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 kwietnia 2003 r., (sygn. Akt K 13/02), „Przegląd Sejmowy”* 2003, nr 5, s. 96–113.
- Borecki P., *Państwo laickie w świetle dorobku współczesnego konstytucjonalizmu europejskiego*, „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu im Adama Mickiewicza” 2016, t. 6, s. 27–46.
- Borecki P., *Zasada równouprawnienia wyznań w prawie polskim*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2007, t. 10, s. 115–160.

Zasada równouprawnienia związków wyznaniowych w przepisach...

- Bożyk S., *Konstytucyjna regulacja problematyki wyznaniowej w wybranych państwach Unii Europejskiej*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2013, t. 5, s. 155–166.
- Bożyk S., *Konstytucyjna zasada równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych [w:] Zasada równości w prawie. Konferencja naukowa. Rzeszów, 16 października 2003 r.*, red. H. Zięba-Załuca, M. Kijowski, Rzeszów 2004, s. 93–100.
- Broglio F.M., Mirabelli C., Onida F., *Religioni e sistemi giuridici. Introduzione al diritto ecclesiastico comparato*, Bologna 1997.
- Chmaj M., *Godność człowieka jako źródło jego wolności i praw [w:] Konstytucyjne wolności i prawa w Polsce. Zasady ogólne*, red. M. Chmaj, L. Leszczyński, W. Skrzydło, J.Z. Sobczak, A. Wróbel, Kraków 2002, s. 73–90.
- Chmaj M., *Pojęcie i geneza wolności i praw człowieka [w:] Konstytucyjne wolności i prawa w Polsce. Zasady ogólne*, red. M. Chmaj, L. Leszczyński, W. Skrzydło, J.Z. Sobczak, A. Wróbel, Kraków 2002, s. 11–36.
- Chmaj M., *Równość wobec prawa i zakaz dyskryminacji [w:] Konstytucyjne wolności i prawa w Polsce. Zasady ogólne*, red. M. Chmaj, L. Leszczyński, W. Skrzydło, J.Z. Sobczak, A. Wróbel, Kraków 2002, s. 115–146.
- Ciechanowska J., Szwed K., *Relacje państwo–kościół w Republice Estonii*, „Polityka i Społeczeństwo” 2018, nr 2, s. 99–115.
- Complak K., *O prawidłowe pojmowanie godności osoby ludzkiej [w:] Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002, s. 63–79.
- Czohara A., *Stosunki państwo–kościół. Belgia, Francja, Hiszpania, Włochy*, Warszawa 1994.
- Doe N., *Law and religion in Europe*, Oxford 2011.
- Dudek D., *Równouprawnienie kościołów i związków wyznaniowych na tle konstytucyjnych zasad prawa wyznaniowego [w:] Prawo wyznaniowe w systemie prawa polskiego. Materiały I Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego (Kazimierz Dolny, 14–16 stycznia 2003)*, red. A. Mezglewski, Lublin 2004, s. 199–225.
- Falski J., *Równość wyznań we Francji w ramach systemu supremacji świeckiego porządku publicznego. (wybrane problemy) [w:] Zasada równości w prawie. Konferencja naukowa. Rzeszów, 16 października 2003 r.*, red. H. Zięba-Załuca, M. Kijowski, Rzeszów 2004, s. 101–115.
- Ferrari S., *Państwo i kościół we Włoszech [w:] Państwo i kościół w krajach Unii Europejskiej*, red. G. Robbers, tłum. J. Łopatowska-Rynkowska, M. Rynkowski, Wrocław 2007, s. 391–406.
- Florjanowicz-Błachut P., *Luterański model otwartego państwa (quasi) wyznaniowego w Europie – od powiązania do przyjaznego rozdziału – kasus państw skandynawskich [w:] Prawne granice wolności sumienia i wyznania*, red.

- R. Wieruszewski, M. Wyrzykowski, L. Kondratiewa-Bryzik, Warszawa 2012, s. 85–119.
- Florianowicz-Błachut P., *Systemy relacji państwo–kościół w krajach skandynawskich (nordyckich) – między powiązaniem a rozdziałem. Regulacje konstytucyjne i subkonstytucyjne* [w:] *Pro bono Reipublicae. Księga jubileuszowa Profesora Michała Pietrzaka*, red. P. Borecki, A. Czohara, T.J. Zieliński, Warszawa 2009, 212–243.
- Franken L., Loobuyck P., *Barry and Kukathas as inspiring sources for a fair church-state system in Belgium*, „Journal for the Study of Religions and Ideologies” 2011, vol. 10, no. 28, s. 3–20.
- Garlicki L., *Wolność sumienia i wyznania w orzecznictwie konstytucyjnym – status wspólnot religijnych*, „Biuletyn Trybunału Konstytucyjnego” 1999 (numer specjalny), s. 30–47.
- Góralski W., *Wstęp do prawa wyznaniowego*, Płock 2003.
- Johann W., Lewaszkiewicz-Petrykowska B., *Wolność sumienia i wyznania w orzecznictwie konstytucyjnym – status jednostki*, „Biuletyn Trybunału Konstytucyjnego” 1999 (numer specjalny), s. 15–29.
- Kaczmarczyk-Kłak K., *Godność człowieka w Konstytucji RP i konstytucjach innych państw*, „Studia Prawnicze KUL” 2010, nr 1, s. 63–77.
- Kempen B., *Godność człowieka jako idea przewodnia konstytucji w Europie* [w:] *Kościół i prawo. Podstawy jedności europejskiej*, red. J. Krukowski, O. Theisen, Lublin 1999, s. 202–235.
- Kovalenko Ł., *Podstawowe regulacje wyznaniowe w prawie ukraińskim*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2002, t. 5, s. 79–109.
- Krukowski J., *Godność człowieka podstawą konstytucyjnego katalogu praw i wolności jednostki* [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 1997, s. 38–50.
- Krukowski J., *Konkordat polski. Znaczenie i realizacja*, Lublin 1999.
- Krukowski J., *Konkordaty z państwami Europy Środkowej i Wschodniej zawarte na przełomie XX i XXI wieku*, „Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie” 2010, t. 3, s. 95–112.
- Krukowski J., *Konstytucyjne zasady relacji państwo–kościół w III Rzeczypospolitej* [w:] *Katolickie zasady relacji państwo–kościół a prawo polskie*, red. J. Krukowski, M. Sitarz, H. Stawniak, Lublin 2015, s. 87–114.
- Krukowski J., *Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin 2000.
- Krukowski J., *Relacje między państwem i Kościołem w konstytucjach współczesnych państw europejskich. Aspekt prawno-porównawczy*, „Kościół i Prawo” 1994, t. 12, s. 25–42.
- Krukowski J., *Równouprawnienie związków wyznaniowych w państwach europejskich*, „Studia Prawnicze KUL” 2008, nr 2, s. 23–31.

Zasada równouprawnienia związków wyznaniowych w przepisach...

- Łabieniec P., *Modele relacji państwa i związków wyznaniowych z perspektywy prawnej – nowe tendencje* [w:] *Relacje państwo–wspólnoty religijne we współczesnym świecie. Wybrane zagadnienia*, red. M. Marczevska-Rytka, D. Maj, Warszawa 2022, 19–29.
- Machado J.E.M., *Freedom of religion: A view from Europe*, „Roger Williams University Law Review” 2005, vol. 10, no. 2, s. 451–535.
- Matwiejuk J., *Problematyka wyznaniowa w ustawach zasadniczych Federacji rosyjskiej, Republiki Białorusi i Ukrainy*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2013, t. 5, s. 167–177.
- Matwiejuk J., *Rosyjski model rozdziału kościoła i państwa* [w:] *Francuska Ustawa z 9 grudnia 1905 roku o rozdziale kościołów i państwa z perspektywy stu lat*, red. M. Pietrzak, Warszawa 2007, s. 77–86.
- Mezglewski A., *Systemy relacji państwo–kościół w ujęciu historycznym* [w:] A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2011, s. 11–23.
- Misztal H., *Konstytucyjne podstawy polskiego prawa wyznaniowego* [w:] *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, P. Stanisławski, Lublin 2003, s. 188–206.
- Orzeszyna K., *Podstawy relacji między państwem a kościołami w konstytucjach państw członkowskich i traktatach Unii Europejskiej. Studium prawnoporównawcze*, Lublin 2007.
- Orzeszyna K., *Status prawny kościołów i innych związków wyznaniowych w Republice Włoskiej*, „Przegląd Sejmowy” 2006, nr 2, s. 61–79.
- Pietrzak M., *Nierzyskokatolickie Kościoły i związki wyznaniowe w Rzeczypospolitej Polskiej (1989–2000)* [w:] *Przestrzeń polityki i spraw wyznaniowych. Szkice dedykowane Profesorowi Januszowi Osuchowskiemu z okazji 75-lecia urodzin*, red. B. Górowska, Warszawa 2004, s. 393–414.
- Pietrzak M., *Stosunki państwo–Kościół w nowej Konstytucji*, „Państwo i Prawo” 1997, nr 11–12, s. 173–184.
- Potrzeszcz J., *Godność człowieka w orzecznictwie polskiego Trybunału Konstytucyjnego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2005, t. XV, nr 1, s. 27–49.
- Robbers G., *Religious freedom in German*, „BYU Law Review” 2001, no. 2, s. 643–668.
- Robbers G. (red.), *Państwo i kościół w krajach Unii Europejskiej*, tłum. J. Łopatawska-Rynkowska, M. Rynkowski, Wrocław 2007.
- Romanko A., *System państw świeckich na przykładzie wybranych państw europejskich*, „Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 2018, t. XIII, nr 15(1), s. 127–141.
- Ryguła P., *Podstawowe pryncypia hiszpańskiego prawa wyznaniowego* [w:] *Prawo wyznaniowe w systemie prawa polskiego. Materiały I Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego (Kazimierz Dolny, 14–16 stycznia 2003)*, red. A. Mezglewski, Lublin 2004, s. 115–141.

- Safjan M., *Wolność religijna w konstytucjach państw europejskich* [w:] *Kultura i prawo. Religia i wolność religijna w Unii Europejskiej*, red. J. Krukowski, O. Theisen, Lublin 2003, s. 43–73.
- Sandberg R., Doe N., *Church-State relations in Europe*, „Religion Compass” 2007, vol. 1, no. 5, s. 561–578.
- Sitarz M., *Zasada równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych*, „Kościół i Prawo” 2015, nr 1, s. 141–168.
- Skrzydło W., *Konstytucyjny katalog wolności i praw jednostki* [w:] *Konstytucyjne wolności i prawa w Polsce. Zasady ogólne*, red. M. Chmaj, L. Leszczyński, W. Skrzydło, J.Z. Sobczak, A. Wróbel, Kraków 2002, s. 37–69.
- Sobczyk P., *Konstytucyjna zasada konsensualnego określenia stosunków między Rzeczypospolitą Polską a Kościołem Katolickim*, Warszawa 2013.
- Sobczyk P., *Konstytucyjna zasada równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych* [w:] *Problemy państwa i prawa*, red. F. Prusak, Warszawa 2004, s. 21–35.
- Stanisz P., *Stosunki między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi w Rzeczypospolitej Polskiej – zarys problematyki* [w:] *Podstawy regulacji stosunków Państwo-Kościół w Rzeczypospolitej Polskiej i Republice Włoskiej (I Fondamenti della regolazione delle relazioni Stato-Chiesa nella Repubblica di Polonia e nella Repubblica Italiana)*, red. P. Czarnek, D. Dudek, P. Stanisz, Lublin 2010, s. 15–39.
- Stanisz P., *Religion and Law in Poland*, 3rd edition, Kluwer Law International 2023.
- Stawowy-Kawka I., *Między chrześcijaństwem a islamem. Albania jako kraj wielu wyznań po 1991 roku*, „Studia Środkowoeuropejskie i Bałkanistyczne” 2017, t. XXV, s. 239–258.
- Steczkowski P., *Zasady relacji Kościół–Państwo według Soboru Watykańskiego II*, „Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 2018, t. XIII, nr 15(1), s. 157–181.
- Šturm L., *Państwo i kościół w Słowenii* [w:] *Państwo i kościół w krajach Unii Europejskiej*, red. G. Robbers, tłum. J. Łopatowska-Rynkowska, M. Rynkowski, Wrocław 2007, s. 345–360.
- Szymanek J., *Konstytucyjna regulacja stosunków państwo–kościół (ujęcie komparatystyczne)*, „Państwo i Prawo” 2006, nr 4, s. 22–46.
- Szymanek J., *Państwo–Kościół w III RP. Między systemem rozdziału łagodnego a systemem państwa parawyznaniowego*, „Prawo i Religia” 2007, t. 1, s. 13–18.
- Szymanek J., *Prawna regulacja wolności religijnej*, „Studia Prawnicze” 2006, z. 2, s. 5–30.
- Szymanek J., *Prawo wyznaniowe w praktyce III RP (zagadnienia wybrane)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2006, z. 1, s. 93–109.

Zasada równouprawnienia związków wyznaniowych w przepisach...

- Szymanek J., *Stosunki państwa ze związkami wyznaniowymi w świetle postanowień Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.* [w:] *Przestrzeń polityki i spraw wyznaniowych. Szkice dedykowane Profesorowi Januszowi Osuchowskiemu z okazji 75-lecia urodzin*, red. B. Górowska, Warszawa 2004, s. 457–475.
- Szymańczak J., *Przeciwdziałanie dyskryminacji w Polsce – wybrane aspekty polityki państwa*, „*Studia BAS*” 2011, nr 2, s. 237–259.
- Szyszlak T.J., *Wolność religijna w konstytucjach i ustawach wyznaniowych państw postradzieckich*, „*Studia z Prawa Wyznaniowego*” 2007, t. 10, s. 225–260.
- Warchałowski K., *Poszanowanie i ochrona wolności sumienia i religii* [w:] *Katolickie zasady relacji państwo–kościół a prawo polskie*, red. J. Krukowski, M. Sitarz, H. Stawniak, Lublin 2015, s. 237–249.
- Wocka M.J., *Klauzule konfesyjne w preambule Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „*Przegląd Prawniczy UW*” 2011, nr 1–2, s. 248–258.

STRESZCZENIE

Cechą charakterystyczną systemów prawnych państw demokratycznych jest to, że ich źródłem jest godność człowieka. Pojęcie godności człowieka umieszczane jest zazwyczaj w przepisach otwierających rozdziały poświęcone wolnościom i prawom człowieka w konstytucjach współczesnych państw. Elementem wspólnym systemów prawnych poszczególnych państw europejskich jest także wyrażenie zasady równości w ustawach konstytucyjnych i podkreślenie jej fundamentalnego znaczenia. Zasada równości znajduje swoje uzupełnienie w zakazie dyskryminacji.

Zasada równouprawnienia związków wyznaniowych swoją genezę ma również w godności człowieka. To z przysługującego obywatelom poszczególnych państw prawa do równości wypływa naturalna konsekwencja, jaką jest równość wszystkich związków wyznaniowych. Zasada równouprawnienia tych podmiotów rzadko jest wyrażona wprost w ustawach zasadniczych innych niż Polska państw.

Umieszczenie tej zasady w systemie prawnym wpływa na charakter państwa, które z tej racji może być jedynie państwem świeckim. Niewątpliwie umieszczenie w Konstytucji z 2 kwietnia 1997 r. wskazanej zasady jest ugruntowaniem i potwierdzeniem w polskim systemie prawnym zasad demokratycznego państwa świeckiego gwarantującego poszanowanie podstawowych praw i wolności człowieka.

Słowa kluczowe: konstytucja, godność człowieka, zasada równości, zakaz dyskryminacji, równouprawnienie związków wyznaniowych, państwo świeckie

SUMMARY

THE PRINCIPLE OF EQUAL RIGHTS OF RELIGIOUS ORGANISATIONS
IN THE CONSTITUTIONAL PROVISIONS OF EUROPEAN COUNTRIES

A characteristic feature of the legal systems of democratic states is that their source is human dignity. The concept of human dignity is usually placed in the provisions opening the chapters devoted to freedoms and human rights in the constitutions of modern states. A common element of the legal systems of individual European states is also the expression of the principle of equality in constitutional laws and the emphasis on its fundamental importance. The principle of equality is complemented by the prohibition of discrimination.

The principle of equal rights of religious organisations also derives its genesis from human dignity. It is from the right to equality that citizens of individual states are entitled to that a natural consequence flows, which is the equality of all religious organisations. The principle of equal rights of these entities is rarely directly expressed in the fundamental laws of other states.

The placement of this principle in the legal system affects the nature of the state, which for this reason can only be a secular state. Undoubtedly, the inclusion of the indicated principle in the Constitution of 2 April 1997 is the consolidation and confirmation in the Polish legal system of the principles of a democratic secular state guaranteeing respect for fundamental human rights and freedoms.

Key words: constitution, human dignity, principle of equality, prohibition of discrimination, equal rights of religious organisations, secular state